

Тернисті шляхи та драми Лесиного роду

У 1884 році львівський журнал „Зоря” опублікував два невеликих вірші – „Конвалія” та „Сафо”, які належали ще не відомому автору з ім'ям Леся Українка. Як виявилось, юній поетесі виповнилося лише 13 літ. Із того часу ім'я Лесі Українки, як і її творчість, займає чільне місце в царині української духовності, мови нашого народу та його національної свідомості.

Леся Українка була людиною виняткової мужності, духовної краси й мистецького обдарування. Її талант виявився в багатьох різновидах літературної творчості.

На жаль, немало творів Лесі Українки загублено, деякі знаходяться в закордонних і приватних архівах, а ті, що друкувалися в Україні за радянських часів, піддавалася відповідному „редагуванню”, і достовірність текстів ще належить розпізнати. А тому кожне документальне джерело, яке надходить в Україну, кожне свідчення сучасників і дослідників творчості славної поетки розкривають усе нові й нові сторінки її подвижницького життя та трагічної долі її родини.

Як відомо, могутня творча індивідуальність Лесі Українки сформувалась у родині високого інтелекту. У ній звучало рідне українське слово й задушевна пісня, панував дух прадавньої історії та глибока повага до свого національного кореня. Усі члени сім'ї палко любили свою землю, народ, Україну. Це й принесло їм важкі випробування в післяжовтневий період, коли сталінська репресивна машина безкарно калічила людські долі, знищувала українську інтелігенцію фізично й духовно.

Звичайно, однією з перших до списку „неблагодійних” і „попутників” потрапила мати Лесі Українки – академік, відома українська письменниця Олена Пчілка. Ще до революції ця невтомна жінка втратила чоловіка, сина Михайла й дочку Ларису – Лесю Українку. Після смерті Лесі вона перебралася до Гадяча, маючи намір зайнятися виданням журналу „Рідний край”. Та влада не дозволила. Характеризуючи свій душевний стан, у листі до Ольги Кобилянської від 16 жовтня 1913 року Ольга Петрівна писала: „Живу, не слабую. Ще давніше тяжке горе, смерть любого сина, так гірко загартувало моє серце, що вже розбити його не може ніщо. І так житиму, працюватиму, доки зможу, доки й мене подолає природна сила, від нас не залежна” [2]. Та на цьому випробування не завершилося. Починалися нові. Протягом 1917-1919 р.р. Олена Пчілка редагує в Гадячі „Газету Гадяцького земства”, пише низку п'єс для дітей, оперу „Дві чарівниці”, видає збірку оповідань і віршів „Книжка Різдвяна”. Особливу увагу у своїй культурологічній діяльності в роки національного й духовного відродження Олена Пчілка

приділяла вихованню молоді в українському національному дусі. З цією метою вона часто виступала в школах із розповідями про українських письменників, допомагала організувати літературні вечори та свята. За часів Української Народної Республіки (1918 р.) вона сприяла перейменуванню „Гадячской мужской гимназии” на Гадяцьку чоловічу гімназію імені М. Драгоманова. За виступ на селянській конференції в 1920 році, у якому радянська влада запримітила крамолу, Ольга Петрівна була заарештована. А хіба багато треба було доказів, щоб звинуватити письменницю? Тоді кожне, навіть обережне слово українського інтелігента, який був причетний до національно-визвольного руху, вважалося „контрреволюційною пропагандою”. Однак, дякуючи долі, знайшлися захисники й допомогли звільнити письменницю з-під арешту. Після короткого перебування в дочки Ісидори в Могилів-Подільську, Ольга Петрівна приїхала до Києва й до кінця життя працювала в ВУАН. Хвиля масових репресій кінця 20-х – 30-х років сповна торкнулася сім'ї Косачів. Сталінська репресивна машина активно вишукувала „ворогів народу”, „буржуазних націоналістів”, „націонал-ухильників”, „боротьбистів”, „петлюрівців” і т.д. У цьому плані Олена Пчілка, її дочки й зяті та інші родичі, які не були сторонніми глядачами того, що творилося в Україні „іменем революції та маузера”, якраз підходили на роль „контрреволюціонерів”.

Першим під „караючий меч революції” потрапив чоловік дочки Ольги – Михайло Кривинюк, звинувачений у належності до Спілки визволення України (СВУ). Із тюремних застінків він повернеться на волю зовсім немічною людиною.

У 1930 році до Вологодської губернії буде вислано чоловіка Ісидори – Борисова Юрія Григоровича. Його заарештували за доносом колег із Українського науково-дослідного інституту цукрової промисловості за „підривну діяльність”. Після повернення до Києва – знову арешт у 1938 році й відповідний вирок.

Недремне око каральних органів пильно стежило за кожним членом цієї родини й знаходило „компромат” для арештів. Так, на початку 1939 року органи ДПУ заарештували й чоловіка Лесі Українки – відомого юриста й фольклориста Климента Квітку. Його теж звинуватили в належності до СВУ та в інших „злочинах”.

Не залишала нова влада „без уваги” й Олену Пчілку. У 20-му році вся власність Косачів у Гадячі була націоналізована. Так стирали з лиця землі „дворянські гнізда”. Було забрано родинний альбом із фотознімками, портрет батька, портрет померлого

сина Михайла, листи, гравюри, меблі тощо. Характеризуючи цей період життя своєї родини, Ольга Петрівна в листі до знайомого О. Іванова в Могилів-Подільський писала: „Дружина Ваша перекаже Вам, як живемо (тісенько, не дуже вигідно), а про життя духовне не розпишешся... Та й нащо маю розводити Вам, як тяжко, як бридко переживати всю ту бридоту, що переживаєш, бачиш тепер навкруги! Ви все це добре знаєте й перебуваєте самі. Може бути тільки те, що як тут більший „центр”, більше й всякого паскудства! Боже, скільки всякого хамства, „подхалімства”! Цур йому...” [2].

Восени 1929 року на квартиру до Ольги Петрівни прийшли агенти ДПУ з ордером на „право обшуку й арешту”. Немічна й паралізована вісімдесятилітня жінка виявилася „нетранспортабельною”, що й урятувало її від смерті на тюремних нарах. Але такої наруги берегиня великого роду пережити не змогла.

У жовтні 1930 року Олену Пчілку поховали на Байковому кладовищі поруч із Лесею та чоловіком. У глибокій скорботі стояли біля могили дочки Ольга та Ізидора, а зяті в цей час перебували в тюрмах. Не було промов. Присутні на похороні прощались із покійницею, мовчки кидаючи грудочки землі в могилу. Лише Михайло Грушевський спромігся сказати: „Вічна пам'ять Тобі на рідній землі!”

Незважаючи на терор, що охопив усю Україну, кращі науковці 20-х років продовжували досліджувати творчість Лесі Українки та видавати її твори. Протягом 1923-1925 р.р. вийшло семитомне, а в 1927-1930 роках – дванадцятитомне видання творів Лесі Українки. До її спадщини зверталися й видали монографії М. Зеров, М. Драй-Хмара, А. Музичка, а також О. Білецький, Ф. Якубовський, А. Шамрай, Б. Якубський та ін.

Не менші випробування довелося пройти й Ізидорі Косач-Борисовій. Звинувативши її в шпигунстві й розповсюдженні контрреволюційних чуток, трійка НКВД своєю постановою від 20.XI. 1937 року вислала вже немолоду жінку на 8 років у так званий ОнегЛАГ. У листі до Н. Крупської від 6.XI.1938 р. Ізидора просила допомоги в реабілітації та поверненні на волю й зробити це в „ім'я радянського правосуддя”. Не відомо, чи дійшов цей лист до Н. Крупської. У лютому 1939 року вона померла. А радянське правосуддя мовчало. Визволення прийшло випадково. Під час вручення академічної пенсії наркомом освіти Ользі Кобилянській вона запитала його про долю родин Косачів і Старицьких. Нарком опинився в незручному становищі, а повернувшись до Києва, зробив усе можливе для

звільнення Ізидори з концтабору. З цього приводу в 1939 році сестру Ізидори Ольгу Косач-Кривинюк приймав М. Хрущов.

Друга світова війна принесла нові випробування цій багатостраждальній родині. У червні 1941 року до сина Михайла у Свердловськ поїхав Михайло Кривинюк – чоловік Ольги – і до Києва вже не повернувся. У 1944 році він трагічно загинув. При невідомих обставинах у 1941 році загинув у концтаборі і Юрій Борисов – чоловік Ізидори. Потрапить до німецького полону менший син Кривинюків Василь, який після фінської війни служив у Мозирі. Утікши з полону в жовтні 1941 року, він приїхав до Києва. Яка доля чекала б його після визволення, уже тоді було відомо.

З наближенням Червоної Армії Ізидора, Ольга та її син вирішили виїхати до Львова. Узяли із собою лише домашній архів. Потім доля закинула Ольгу із сином Василем до Праги, де вона зустрінеється з третьою сестрою Оксаною, а Ізидора з дочкою Олесею та внуками переберуться до Відня. Більше сестри не зустрінуться. У листопаді 1945 року Ольга помре від хвороби печінки в Аугсбурзі й навічно залишиться в чужій землі. У 1990 році дружина покійного Василя Кривинюка передала в Україну єдиний примірник рукопису праці Ольги Косач-Кривинюк „Леся Українка. Хронологія життя і творчості”.

З 1950 року й до кінця своїх днів у США жила Ізидора Косач-Борисова. Вона жила багатим духовним життям, листувалася з автором художньої біографії Лесі Українки Анатолем Костенком, з яким познайомилася ще в концтаборах, друкувала спогади про Лесю Українку та про свою родину. Померла Ізидора 12 квітня 1980 року у віці 92 роки. Частина архіву Ізидори до Інституту літератури імені Т. Шевченка НАН передала в 1989 році її дочка Ольга Сергіїва. Як не дивно звучить, але потрапила під сталінські репресії і Леся Українка. За що? А, мабуть, за те, що в драмі „Бояриня” порушила тему російсько-українських відносин ще в XVII столітті, розкрила їхню складність, простежила відмінність у самому способі життя двох народів, осмислила долі людей, які потрапили в лабеті азіатського деспотизму, кинула тінь на доцільність „Переяславської Ради”. Із творчої спадщини Лесі Українки було вилучено все, що збуджувало національну свідомість і належність до українського першородства. За твердженням тодішньої літературної критики, «Досвітні вогні» мало не провіщали жовтневу революцію 1917 року... А написано цей вірш поетесою зовсім з іншої причини...

У 30-х роках твори Лесі Українки взагалі вилучили зі шкільної програми та ввели вже під час війни як класика

української літератури, густо пофарбувавши у відповідний колір.

Які ж сліди залишилися в Україні від цієї родини?

На жаль, садиба в Гадячі й дача Зелений Гай, побудована для Лесі Українки, знищені вщент. Про них нагадують у Київському музеї поетеси лише вікно й ручка від дверей із Зеленого Гаю.

Завдяки ентузіастам, а особливо директорові музею Лесі Українки в м. Новоград-Волинському Вірі Омелянівні Римській, ця садиба збереглася найкраще. Стараються зберегти свою святиню й працівники музею Лесі Українки в Колодяжному.

Роки та трагічна доля сім'ї Косачів не применшили їхньої ролі в царині української духовності. Нащадки цього роду й сьогодні живуть у різних країнах, свято зберігаючи пам'ять про свою берегиню Олену Пчілку й невмирущу у своїй творчій спадщині Лесю Українку. У Єкатеринбурзі нині живе сім'я племінника Лесі Українки Михайла Кривинюка, у США – дочка Ізидори – Ольга Сергіїв і син Юрія Косача, теж Юрій Косач, із сім'ями, у Будапешті – Наталка Драгоманова-Бартой, у Цюриху – внуки Оксани Косач-Шимановської, у Латинській Америці – Аріадна Драгоманова, у Канаді – сім'я Василя Кривинюка. У серпні 2000 року померла в Києві остання з Косачів – відома перекладачка Валентина Болдирева. Залишилися нащадки роду Косачів у Чернівцях. Лише в 1989 році були реабілітовані Ізидора та Юрій Борисови.

Трагедія родини Косачів – це безприкладний глум над українською духовністю в ХХ столітті. Хай буде він уроком для наступних поколінь, які не повинні допускати подібних трагедій.

Мартиролог родини Косачів

Михайло Косач – помер 1903 р. (3 жовтня)

Петро Косач – помер 1909 року

Леся Українка – померла 1913 року

Олена Пчілка – померла 1930 року

Микола Косач – помер 1937 року

Ольга Косач – померла 1945 року (Аусбург)
(Кривинюк)

Оксана Косач – померла 1975 року (7 квітня, Прага)
(Шимановська)

Ізидора Косач – померла 1980 року (12 квітня, США)
(Борисова)

Список використаної літератури

1. Костенко А. Співачка досвітніх вогнів. – К., 1971. – 223 с.
2. Борисюк Т. Трагедія великого роду // Літературна Україна. – 1991. – 1 серпня.

3. Мороз М.О. Літопис життя та творчості Лесі Українки. – К., 1992. – 630 с.
4. Одарченко П. Українська література. – К., 1995. – 405 с.
5. Роде наш красний. Волинь у долях краян і людських документах. – Луцьк, 1996. – 904с.
6. Вічні берегині України. – Новоград-Волинський, 2001. – 260 с.